

УДК 141:37.013.73(477.83-21)1118

**Ф.БРЕНТАНО ТА К.ТВАРДОВСЬКИЙ:
ПРИНЦИПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПРЕДСТАВНИКІВ
ЛЬВІВСЬКО-ВАРШАВСЬКОЇ ШКОЛИ**

Гапоненко Є.Л.

Наступна стаття присвячена аналізу філософських ідей та тенденцій, які належать представникам Львівсько-Варшавської школи. Автор звертає увагу на те, що більшість її представників орієнтувалися на логіко-аналітичні методи та скептицизм по відношенню до традиційної філософії.

Ключові слова: *аналітична філософія, описативна психологія, внутрішній досвід, методи пізнання.*

Автором було проаналізовано багато літератури по даній темі. Перш за все це твори Б.Домбровського. Зважаючи на досить цікаве бачення проблеми Домбровським автор пропонує свою точку зору.

Мета написання цієї статті виявити ті загальні методологічні принципи, якими керувалися представники Львівсько-Варшавської школи, незважаючи на різноманіття інтересів, напрямів досліджень і зовнішню різноманітність методів.

Об'єктом дослідження виступили «загальні принципи наукового дослідження» у представників Львівсько-Варшавської школи.

Ф. Brentano вважав, що психологія повинна представляти емпіричне знання, що описує психічні явища, тобто спиратися на досвід, заснований на обробці одиничних даних, виражених в одиничних твердженнях внутрішнього досвіду. Однак цей досвід Ф. Brentano розумів інакше, ніж сучасні йому дослідники – В.Вундт, Б.Вебер, Т.Фехнер, К.Бюлер або Я.Еккерман. Для цих дослідників предметом вивчення був психічний зміст, тоді як у Ф. Brentano предметом психології стає психічний акт. Ця різниця склала нову якість пізнання, оскільки В.Вундт і інші вважали, що акти не можуть бути предметом наукового дослідження, тому що вони не спостерігаються в експерименті, а тому й недоступні науці. Ф. Brentano ж відкидає цей докір, стверджуючи, що непорозуміння виникає через відмінності між «внутрішнім сприйняттям» і «внутрішнім спостереженням» [Льїна, 2006, С.58]. Результат цього останнього відтворювався в пам'яті, якій притаманні недоліки, якими є забування, помилки і деформування образу. Цих недоліків позбавлений «внутрішній досвід», який не тільки вірно інформує про події явища, але перш за все становить основу і джерело знань про дійсність. [Льїна, 2006, С.60]. Таким чином, предметом свого дослідження Ф. Brentano робить аналіз актів людської свідомості. Засіб пізнання в психології він вважає «внутрішній досвід», а

методом - опис. Звідси у Ф. Brentano впливає його ідея «deskриптивної психології», метою якої він бачить у виявленні постійних проявів психіки, їх описі, класифікації, а також у формуванні найбільш загальних законів на основі обробки одиничних даних внутрішнього сприйняття, або перцепції. Deskриптивна психологія Ф. Brentano стала абсолютно новою областю знань, предметом вивчення якої виявилися явища психіки, а точніше, інтенціональних актів свідомості. Роблячи психологію фундаментальною, а разом з тим емпіричною і вихідною філософською наукою, Ф. Brentano окреслює свою гносеологічну позицію. За допомогою психології він визначає ставлення думки (свідомості) до дійсності, трактуючи його як інтенціональне, реалізоване в актах внутрішнього сприйняття. Використовуючи положення своєї deskриптивної психології, Ф. Brentano визначає критерій істинності, пробним каменем якого є очевидність, що міститься в протокольних (очевидних) або вірогідних судженнях. Цей критерій послужив йому підставою поділу явищ на фізичні і психічні. Deskриптивна ж психологія стала для Ф. Brentano і відправним пунктом в реформуванні традиційної логіки шляхом відмінним від загальноприйнятого трактування загальних і приватних суджень, а також дозволила йому ввести ряд новацій в етику і естетику, які стали результатом розробки нового погляду на такі категорії, як «благо» і «прекрасне». Саме психологія, згідно із задумом Ф. Brentano, повинна була привести до створення раціональної метафізики, про що вже згадувалося вище. Суттєвою складовою брентанівського аналізу стала інтроспекція, що надала емпіричний базис філософських дисциплін. Використанням саме цього психологічного методу пояснюється звернення Ф. Brentano до «внутрішнього досвіду» як «першого джерела» наших знань. У цьому виявляється його тісний зв'язок з аристотелівською традицією і схоластиком. Разом з тим науковий реалізм у дусі Аристотеля Ф. Brentano доповнив картезіанською концепцією наукового знання, внаслідок чого він вважав існування зовнішнього світу (подібно Юму) лише правдоподібним, абсолютно відкидаючи існування світу, схожого зі світом повсякденного досвіду. На цьому ґрунтується у нього і розмежування предмета психології та природничих наук. Якщо предметом вивчення природничих наук являються фізичні явища, то предметом вивчення психології повинна стати, згідно Ф. Brentano, сфера психічних переживань, або, як їх часто називав сам Ф. Brentano, «психічних явищ». Ці ідеї Ф. Brentano, зокрема, розвиває С. Балей, аналізуючи творчість Тараса Шевченка. До фізичних явищ Ф. Brentano ставився скептично, вважаючи їх не правомірними, оскільки вони не можуть достовірно нас інформувати про навколишню дійсність і знаходяться з нею у відносинах. Для нього фізичні явища, або феномени, мають відносну цінність. Зовсім інакше ставився Ф. Brentano до психічних явищ, даним нам у внутрішньому досвіді. Про них він говорив, що вони істинні самі по собі. Саме у сфері психічних явищ Ф. Brentano побачив ядро філософії, що складається з таких понять, як «інтенціональність», «очевидність», «істина», «брехня», «джерело пізнання», «безпомилковість пізнання». З істинності предметів внутрішнього досвіду повинні, згідно Ф. Brentano, виникати такі характерні риси його філософії, як «науковість», «аналітичність», «спільність». Досить велика і заплутана аргументація Ф. Brentano на підтвердження наведених властивостей своєї системи зводиться до того стану, що «внутрішнє сприйняття» і, відповідно, «внутрішній досвід» переживаються

свідомо, свідомо контролюються, а тому й безпомилкові. Крім того, внутрішній досвід переживається безпосередньо, у власній області, крім нашої свідомості, у нього не втручаються жодні інші ланки пізнання, як наприклад, огляд, дослідницька апаратура, зовнішні подразники і т.п. Оскільки фізичні «явища» для Ф. Брентано - всього лише «образи» речей, але не самі речі, то вони не можуть служити джерелом достовірного, фактичного знання про речі і саму дійсність. Дійсності Ф. Брентано протиставляє світ явищ (фізичних і психічних), а причинний зв'язок дійсного світу і світу явищ виражається в тому, що світ явищ складається з «образів» предметів дійсності. Ця семіотична точка зору і семантичний характер відношення двох світів є суттєвою компонентою методології Ф. Брентано, що вплинула на реформування традиційної логіки. Ф. Брентано не визначає безпосередньо ані психічних явищ, ні фізичних, але виділяючи ознаки тих і інших, прагне з'ясувати їх відмінності і специфіку. Якщо існування зовнішнього і внутрішнього досвіду Ф. Брентано приймає без будь-яких застережень, то поняття «сприйняття» у нього відноситься виключно до психічних явищ як свідомо пережитим актам. У зв'язку з такою рисою «внутрішнього сприйняття», як свідомість переживання, яке Ф. Брентано характеризує як «внутрішню свідомість», виникає питання: чи не є «внутрішнє сприйняття» окремим сприйняттям щодо більш раннього, наприклад, слухання тону, бачення кольору? Ф.Брентано [1874] пише: «Слухання містить відмінне від самого себе зміст, тобто від самого тону, кольору і т.п., бо не бере участі в психічному явищі, тобто у внутрішньому сприйнятті». Таким чином, тон або колір містяться як в поданні слухання або бачення, так і в самому слуханні або баченні. Отже, ми маємо справу з двома окремими явищами: по-перше, зі слуханням тону, і, по-друге, з поданням цього слухання або, інакше, зі свідомістю уявлення почутого тону і з явищем слухання самого тону. У поданні тону або кольору предметом подання є слухання тону, а точніше - явище слухання тону, тоді як у свідомому сприйнятті даного феномена, згідно Ф. Брентано, ми маємо справу зі свідомим переживанням акредитуючого явища, тобто з актом слухання акредитуючого тону. Таким чином, психічне явище саме стає предметом акта подання, оскільки, згідно припущенням Ф. Брентано, воно свідомо сприймається (переживається), тобто це явище є «об'єктом» більш раннього уявлення. Щоб обмежити послідовність цих уявлень з точки зору закону їх подібності, тобто в нумеричному аспекті він приймає існування як предмета уявлення, так і «іманентного» предмета уявлення, тобто більш раннього уявлення. Наприклад, предметом представлення «тону» є слухання тону, тоді як саме слухання тону стає предметом «внутрішнього сприйняття» або «внутрішньої свідомості» у вигляді свідомого переживання «акта слухання тону». Поняття «внутрішньої свідомості», будучи психічним явищем, охоплює акти уявлення, судження та емоцій. [К.Twardowski, 1990, С.106]. З гносеологічної точки зору важливим є аналіз структури «внутрішньої свідомості», в якому Брентано вбачає ключ до пізнання як психологічного, так і до філософського. Одночасно структури «внутрішньої свідомості» служать Ф. Брентано каркасом для його майбутньої «раціональної метафізики», яку він вважав «ядром першої філософії». За задумом Ф.Брентано аналіз «внутрішньої свідомості» повинен був виявити незаперечне джерело нашого пізнання, яке мало б стати підставою пізнання, будучи одночасно важливою ланкою в процесі пояснення багатьох фундаментальних питань гносеології.

Єдність свідомості, яка здатна одночасно сприймати багато предметів, робить можливим такого роду дедукцію. Єдність психології слід шукати тільки в об'єкті. Проте душа, що розуміється як духовна субстанція, не може бути предметом психології, оскільки її існування відкидається багатьма філософами і вченими. Відкрито ставши на емпіричну точку зору і орієнтуючись на природознавство, Ф. Brentano обмежує об'єкт психології феноменами. Але якщо об'єктом природознавства є фізичні феномени, то об'єктом психології - психічні феномени. Предметом психології, таким чином, повинні стати «закони співіснування і послідовності психічних явищ» [Див Секундант, 2009, с. 780-783]. Ф. Brentano пропонує замість «визначення відповідно до традиційних правил логіків» звернутися до роз'яснення назв «фізичний феномен» і «психічний феномен». Порівнюючи фізичні та психічні феномени, він прагне всіляко підкреслити переваги об'єкта психології. Ці відмінності і, відповідно, переваги, які дозволяють, на його думку, швидше психологію, ніж будь-яку іншу науку, визнати фундаментом всієї системи знання, він бачить в наступному. Фізичні феномени дано нам завдяки зовнішньому сприйняттю, психічні ж феномени, навпаки, дані внутрішнього сприйняття, яке виступає в якості їхнього джерела.

Витоки вчення Ф. Brentano про інтенціональність нашої свідомості, спрямованого насамперед проти кантівського протиставлення явища і речі в собі, можна знайти вже у Аристотеля, зокрема, в його вченні про душу як «форму форм». Поняття «акту» у Ф. Brentano виявляє близькість до аристотелівського поняття «форми». Іншою специфічною властивістю, загальною для всіх психічних феноменів, згідно Ф. Brentano, є те, що вони сприймаються тільки у внутрішній свідомості, у той час як фізичні феномени дані нам у зовнішній свідомості. Всякий психічний феномен супроводжується актом свідомості і містить у собі щось у вигляді об'єкта. Поняття «свідомість» він вживає як синонім понять «психічні феномени або психічні акти», так як сам вираз «свідомість» вказує на об'єкт, свідомістю якого він є. Правда, зауважує Ф. Brentano, вони мають щось своїм змістом різним чином і, відповідно, по-різному усвідомлюються. Це ставлення до об'єкта і стає у Ф. Brentano підставою для класифікації психічних феноменів. Об'єкт психічного феномена, згідно Ф. Brentano, перш за все уявляється. Отже уявлення виступає у нього в якості підстави для всіх інших психічних феноменів. Щоб уникнути звинувачень у тому, що подібне розуміння психічних феноменів веде до регресу і тим самим робить неможливою психологію як науку, він підкреслює, що подання об'єкта та подання представлення об'єкта дані в одному і тому ж акті. «Внутрішній досвід, - пише він, - очевидно, не залишає сумніву в тому, що подання звуку таким внутрішнім способом пов'язано з поданням представлення про звук. Це вказує на специфічний зв'язок об'єкта внутрішнього подання з ним самим і на приналежність їх обох до одного і того ж психічного акту». Подання звуку та подання про представлення про звук, згідно Ф. Brentano, утворюють не більш ніж один психічний феномен, який ми тільки за допомогою понять розкладаємо на два подання, розглядаючи його в його відношенні до двох різних об'єктів, один з яких фізичний, а другий - психічний феномен. Ф. Brentano відмежовує уявлення, як і раніше сприйняття, від спостереження, вказуючи, що неможливо взагалі ніяке одночасне спостереження власного спостереження чи якогось власного психічного акту, оскільки спостереження відноситься тільки до первинного об'єкту. Згідно Ф.

Брентано, там, де психічний акт завжди є предметом внутрішнього пізнання, він містить крім свого ставлення до первинного об'єкту, самого себе у всій своїй цілісності в якості поданого і пізнаного. Саме це, вважає він, робить можливою непогрішність і очевидність внутрішнього сприйняття. На думку Ф. Брентано, всі спроби довести непогрішність внутрішнього сприйняття приречені на провал. Правильність внутрішнього сприйняття ніяким способом не доказова, але вона, вважає Ф. Брентано, є щось більше, ніж доказ, вона безпосередньо очевидна. На його думку, нашу довіру до внутрішнього сприйняття не потребує виправдання, але потребує, мабуть, в такій теорії про відношення цього сприйняття до внутрішнього об'єкту, яка сумісна з його безпосередньою очевидністю. Але це неможливо, вважає він, якщо сприйняття і об'єкт розкладають на два психічних акта, з яких один був би наслідком іншого. Саме тому супроводжуючи психічний феномен, судження постає у нього не як зв'язок суб'єкта і предиката, а як акт визнання того, що представлено у психічному феномені. Посилаючись на досвід, Ф. Брентано вказує, що «не тільки подання і судження, але часто і третій вид свідомості психічного акту існує в нас, а саме відноситься до цього акту почуття, радисть чи горе, яке ми в ньому бачимо». І це почуття є предметом, до якого належить психічний феномен як уявлення і сприйняття. Внутрішнє відчуття слухання, бачення і всякого іншого акта, яке нами таким чином усвідомлюється, злито зі своїм об'єктом і в ньому самому міститься». Таким чином, кожен, навіть самий простий акт, в якому ми, наприклад, чуємо, має двоякий об'єкт: первинний (звук) і вторинний, в якості якого виступає сам цей психічний акт. Згідно Ф. Брентано, цей вторинний об'єкт усвідомлюється трояким способом: він видається, пізнається і відчувається. В цілому ж кожен психічний акт може розглядатися з чотирьох сторін: він може розглядатися як представлення свого первинного об'єкта, як, наприклад, акт, в якому сприймається звук, як слухання, та він може розглядатися як представлення самого себе, як пізнання самого себе і як почуття самого себе. Всі ці три види внутрішньої свідомості об'єкта завжди присутні в будь-якому акті, утворюючи нерозривну єдність. Завдяки цьому психічний феномен набуває комплексний характер. Нарешті, Ф. Брентано вказує на ще одну відмінну рису психічних феноменів, яка полягає в тому, що психічні феномени, які хтось сприймає, незважаючи на всі їх різноманіття, є йому завжди в єдності, в той час як фізичні феномени, які він одночасно сприймає, не постають йому таким же чином. [Див Секундант, 2009, с. 780-783].

Методологічні установки теорії пізнання Ф. Брентано можна окреслити в наступних висновках:

- 1) радикальний емпіризм, який проявляється в прагненні спиратися тільки на внутрішній досвід і не спиратися на жодні гіпотези,
- 2) психологізм, який виявляє себе в розмежуванні психічних і фізичних явищ та визнання першою підставою всякого достовірного пізнання
- 3) що впливає звідси переконання в єдності принципів наукового пізнання;
- 4) визнання того, що психічний акт відрізняється від «свого» предмета, а також
- 5) того, що між психічним актом і предметом виникає інтенціональне ставлення

Цей, звичайно далеко не повний, перелік вихідних положень, які окреслюють позицію Ф.Брентано, тим примітний, що в якості засобу вирішення питання про існування предмета він пропонує розглядати явище (в даному випадку психічне). У

цьому пункті Ф. Brentano є продовжувачем О.Конта, котрий стверджував, що наука вивчає не речі, а явища, і що наукове знання визначається ступенем розробленості теорії і тому відносно, а не абсолютно. Таким чином, наукова програма Ф. Brentano може бути локалізована в позитивізмі. Для Ф. Brentano, як і для позитивістів, характерне критичне ставлення до традиційної метафізики. Уже в «Психології з емпіричної точки зору» головним предметом його критики стає «філософський субстанціалізм», а головними філософськими опонентами, як зізнався пізніше Ф. Brentano, - І.Кант і його послідовники, які повели філософію в світ гносеології і чистого споглядання і перетворили її в містику. Заклику «Назад до Канту!» він фактично протиставляє гасло «Назад до досвіду!», а точніше, до досвідченого дослідження свідомості, до «психології з емпіричної точки зору», яка, спираючись на спостереження і аналіз, тільки й здатна, на його думку, дати точні і достовірні знання про свідомість. Незважаючи на те, що його позиція в багатьох питаннях збігається або зближується з позицією позитивістів, він виступає проти О. Конта, який заперечував можливість психології як науки, що досліджує закони людського духу, на тій підставі, що неможливо одночасно і мислити і споглядати це мислення. Методології Ф. Brentano чужий схематизм і редукціонізм позитивістів. В цьому відношенні він виступає як їх антипод. Розрізняючи психічні феномени від фізичних і зробивши наголос на очевидність базисних психічних феноменів, Ф. Brentano тим самим зробив рішучий крок у бік від позитивістської методології в напрямку картезіанського ідеалу науковості. Твардовський перейняв у Brentano в першу чергу психологічну концепцію предмета і методу філософських досліджень. Згідно Ф. Brentano, предметом філософського аналізу повинні бути поняття, що охоплюють певні види психічної діяльності, і поняття, що стосуються змісту психічної діяльності. На відміну від генетичної психології як природної науки, Твардовський брав слідом за Brentano постулат, який гласить, що дескриптивна психологія (на якій повинен ґрунтуватися філософський аналіз) займається предметами внутрішнього сприйняття (інтроспективного, в широкому розумінні цього терміна), і ставить своїм завданням опис характерних рис психічних явищ, типологізації цих явищ і формулювання аналітичного визначення таких понять, як «психічна діяльність», «уява», «судження», «емоція» і т. д. Метод філософського аналізу, як його розумів Твардовський, повинен служити цілям пізнання, тобто, повинен бути спрямований на реконструкцію структури внутрішнього психічного життя людини. Аналітичні дефініції окремих видів психічної діяльності не тільки уточнюють зміст поняття даного типу психічної діяльності (наприклад, поняття уявлення, переконання, почуття чи бажання), але і виступають в ролі гіпотези щодо дійсної сутності (характерних рис) даного різновиду психічних явищ. Ці дефініції - гіпотези можуть конфронтувати з результатами інтуїтивного інтроспективного розгляду досліджуваної психічної діяльності. Тим самим понятійний аналіз, що веде до типологізації психічної діяльності та з'ясуванню її характерних рис, пов'язаний з дійсним аналізом цих психічних явищ і всього психічного життя людини.

Слід підкреслити, що характерною ознакою творів С. Балея є синтез психоаналітичного та філософського підходів до дослідження психічних явищ, а також трактування творчості відомих літературних митців.

Список літератури

1. Домбровський Б. Франц Брентано як предтеча аналітичної філософії. / Б. Домбровський Б. // *Sententiae XXV*. – Вінниця, 2011. – № 2. – С.84-107.
2. Ільїна Ю.А. Казимир Твардовський та Львівсько-Варшавська школа / Ю.А. Ільїна // *Гуманітарні науки і юридичний світогляд: Збірник наукових статей*. - Орел: ОрЮІ МВС Росії і, 2006. - Випуск 9. – С. 92-96.
3. Ільїна Ю.А. Історія розвитку Львівсько-Варшавської школи / Ю.А. Ільїна // *Известия Орел ГТУ, серія «Гуманітарні науки»*. – 2006. - № 4. - С. 57-60.
4. Ільїна Ю.А. Проблема універсалій Львівсько-Варшавської школи / Ю.А. Ільїна // *Вісник Оренбурзького державного університету*. - 2008. - № 9 (91). - С. 4-9.
5. Ільїна Ю.А. К. Твардовський: аналітичний стиль мислення / Ю.А. Ільїна // *Вісник Поморського університету. Серія: Гуманітарні та соціальні науки*. - 2008. - № I. - С. 86-89
6. Дослідження аналітичної спадщини Львівсько-Варшавської школи. Вип. 1 / Відп. ред. В. Л. Васюков. – СПб. : Видавничий дім «Мітр'», 2006. - 304 с. – (Серія: «Аналітичне спадщина ХХ століття і сучасність»).
7. Секундант С.Г. «Психологія з емпіричної точки зору» Франца Брентано (Brentano, Franz. *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. 1. Bd., Hamburg: Felix Meiner, 1955 (Nachdruck der Ausgabe von 1924)) / С.Г. Секундант // *Енциклопедія філософії та епістемології науки*. - М. : Канон +, 2009. – С.780-783.
8. Twardowski K. O dostojenstwie Uniwersytetu / K. Twardowski // *Zagadnienia Naukoznawstwa*. – 1990. – Nr.3. – 380 S. – przypis 20.
9. Twardowski K. O zadaniach etyki naukowej / K.Twardowski. // *Etyka*. – 1973. – nr.12. – 125 s.
10. Tymiecka Anna-Teresa. Phenomenology world-wide: foundations, expanding dynamisms, life-engagements: a guide for research and study / Anna-Teresa Tymiecka // *Analecta Husserliana*. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002. – v.80. – 752 p.
11. Sauer, Werner. Erneuerung der philosophia perennis: über die ersten vier Habilitationsthesen Brentano s // Haller, Rudolf. *Skizzen zur österreichischen Philosophie (Grazer philosophische Studien.vol.58/59)*. – Amsterdam Rodopi, 2000. – S. 119-150

Gaponenko E.P. F. Brentano and K. Twardovsky: the principles of scientific research of Lvov-Warsaw School representatives // *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology*. – 2013. – Vol. 26 (65). – № 4. – P. 111–118.

The article is devoted to the study of the ideas and tendencies, which were generated by the representatives of the Lvov-Warsaw School. The author stresses that philosophical views of the representatives of the school weren't homogeneous and the majority of them focused on the analytical methods, scepticism in relation to traditional philosophy. The purpose of this article is to identify the general methodological principles that guided the representatives of the Lvov-Warsaw School, despite the diversity of interests, the research areas and foreign diversity of methods. The article is about the research methods, which were used by the representatives of the Lvov-Warsaw School from Franz Brentano to Stepan Baley. The author concludes that the hallmark works of S. Baley is a synthesis of psychoanalytic and philosophical approaches to the study of psychic phenomena and interpretation of literary works of famous artists.

Key words: analytical philosophy, descriptive psychology, knowledge methods, internal experience.